

Uchwała z dnia 15 grudnia 2006 r., III CZP 126/06

Sędzia SN Marek Sychowicz (przewodniczący)

Sędzia SN Hubert Wrzeszcz

Sędzia SN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń S.A., IV Inspektoratu w K. przeciwko Agacie S. o zapłatę, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 15 grudnia 2006 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Krakowie postanowieniem z dnia 21 września 2006 r.:

"Czy wpisana do księgi zasad prawnych uchwała składu siedmiu sędziów Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., PZP 11/70 (OSNCP 1971, nr 4, poz. 61) w części, zgodnie z którą rozłożenie zasądzzonego świadczenia na raty ma ten skutek, że wierzycielowi nie przysługują odsetki od ratałnych świadczeń za okres od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat, zachowała swoją aktualność w obowiązującym systemie prawnym?"

podjął uchwałę:

Rozłożenie zasądzzonego świadczenia na raty na podstawie art. 320 k.p.c. ma ten skutek – wskazany w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., III PZP 11/70 (OSNCP 1971, nr 4, poz. 61) – że wierzycielowi nie przysługują odsetki od ratałnych świadczeń za okres od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat.

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy wyrokiem z dnia 22 marca 2006 r. zasądził od pozwanej na rzecz strony powodowej kwotę 1522,44 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 14 sierpnia 2002 r. do dnia zapłaty. Jednocześnie zasądzone świadczenie rozłożył na 10 rat; wysokość pierwszej określił na kwotę 154,44 zł, a następnych na kwoty po 152 zł, zastrzegając, że są one płatne do końca każdego miesiąca następującego

po sobie, począwszy od miesiąca, w którym orzeczenie się uprawomocni. W uzasadnieniu podał m.in., że odsetki od roszczenia głównego zasądził na podstawie art. 481 § 1 k.c. od dnia następującego po upływie 14 dni od daty doręczenia pozwanej pisma wzywającego do zapłaty.

W apelacji pozwana zarzuciła naruszenie art. 481 § 1 k.c. w związku z art. 320 k.p.c. przez przyjęcie, że termin liczenia odsetek od należności głównej upływa dopiero w dniu zapłaty, a nie już w dniu wydania wyroku. Uzasadniając ten zarzut pozwana odwołała się do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., zasady prawnej, III PZP 11/70 (OSNC 1971, nr 4, poz. 61), według której sąd, rozkładając z mocy art. 320 k.p.c. zasądzone świadczenia pieniężne na raty, nie może – na podstawie tego przepisu – odmówić przyznania wierzycielowi żądanych odsetek za okres do dnia wydania wyroku zasądzającego świadczenie; rozłożenie zasądzzonego świadczenia na raty ma jednak ten skutek, że wierzycielowi nie przysługują odsetki od ratałnych świadczeń za okres od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat.

U podstaw podjętego w toku postępowania apelacyjnego postanowienia Sądu Okręgowego o przedstawieniu przytoczonego wyżej zagadnienia prawnego leżało spostrzeżenie, że powołana uchwała Sądu Najwyższego została wydana w innej rzeczywistości ustrojowej i gospodarczej. Stosowanie się do drugiej części tej uchwały obecnie, kiedy stosunki gospodarcze oparte są na zasadach wolnego rynku może – w ocenie Sądu Okręgowego – powodować pokrzywdzenie wierzycieli. (...) Sąd Okręgowy wskazał w szczególności, że to, iż rozłożenie na raty nie pozbawia świadczenia charakteru świadczenia jednorazowego, może przemawiać za stanowiskiem wiążącym z wyrokiem wydanym na podstawie art. 320 k.p.c. jedynie przywilej ratałnej spłaty zadłużenia. Mimo uzyskania tego przywileju, dłużnik nadal pozostawałby zobowiązany do uiszczania odsetek od całej sumy świadczenia pomniejszanej każdorazowo o przypadającą ratę. W rezultacie, w razie nieuiszczenia bieżącej raty, odsetki mogłyby być pobierane od całej sumy zadłużenia, a więc obejmującej także ratę zapadłą, i tak obliczone należałyby się wierzycielowi za okres do dnia płatności kolejnej raty. Według zatem tego stanowiska, wierzyciel byłby uprawniony do żądania odsetek za opóźnienie nie tylko w zapłacie poszczególnych rat, ale całej należności głównej, pomniejszanej każdorazowo o ratę spełnioną w terminie ustalonym w wyroku sądu. Za powyższym stanowiskiem może przemawiać także wzgląd na interes dłużnika oraz okoliczność,

że sytuacja dłużnika może po wydaniu wyroku opartego na art. 320 k.p.c. ulec znacznej poprawie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Według art. 320 k.p.c., w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może w wyroku rozłożyć na raty zasądzone świadczenie, a w sprawach o wydanie nieruchomości lub o opróżnienie pomieszczenia – wyznaczyć odpowiedni termin do spełnienia tego świadczenia. Nasuwa się pytanie, czy przepis ten, zgodnie z jego umiejscowieniem, jest przepisem wyłącznie procesowym, czy też przepisem mającym także charakter materialnoprawny.

W doktrynie wyrażony został pogląd opowiadający się za pierwszą ewentualnością. Wypowiedziane zostało twierdzenie, że art. 320 k.p.c. nie ma charakteru szczególnej normy prawa materialnego, która zmieniałaby przyjęte zasady wykonywania zobowiązań pieniężnych. Jako konsekwencja takiej oceny narzuca się ograniczenie skutków tego przepisu do ochrony dłużnika przed żądaniem jednorazowego uiszczenia całości świadczenia, dłużnik nie zostawałby natomiast zwolniony od poniesienia następstw swego zaistniałego już opóźnienia. Wierzycielowi należałyby się zatem odsetki za opóźnienie od sumy całego długu liczone od pierwotnego terminu płatności, a nie odsetki za opóźnienie w zapłacie poszczególnych rat. (...)

Jednakże według uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., III PZP 11/70, i jednolitego obecnie stanowiska piśmiennictwa, art. 320 k.p.c. należy do grupy przepisów, które jakkolwiek są ulokowane w ustawie procesowej, to mają także charakter materialnoprawny. Założeniem uchwały i stanowiska piśmiennictwa jest to, że wydany na podstawie art. 320 k.p.c. wyrok rozkładający na raty świadczenie należne wierzycielowi modyfikuje treść łączącego strony stosunku cywilnoprawnego. W wyniku tego wyroku zmienia się sposób i termin spełnienia świadczenia; obowiązek jednorazowego uiszczenia całego świadczenia zostaje zastąpiony obowiązkiem zapłaty poszczególnych rat w kolejno przypadających terminach. Wyrok sądu w części orzekającej o rozłożeniu zasądanego świadczenia na raty ma więc charakter konstytutywny.

Taki charakter art. 320 k.p.c. oraz wyroku sądu w zakresie orzekającym o rozłożeniu zasądanego świadczenia na raty trudno podważyć, gdyż wnioski co do takiego ich charakteru mają oparcie nie tylko w brzmieniu art. 320 k.p.c., ale i w wykładni systemowej. W szczególności art. 501 k.c. – którego poprzednikiem był

art. 256 § 1 k.z. – zakłada, że odroczenie wykonania zobowiązania przez sąd jest jednoznaczne ze zmianą terminu spełnienia świadczenia. W przeciwnym razie ustanowienie art. 501 k.c. byłoby zbędne.

Uwzględniając taki charakter art. 320 k.p.c. oraz wyroku sądu w części orzekającej o rozłożeniu zasądanego świadczenia na raty, należy konsekwentnie przyjąć, że wyrok ten – przesuwając termin spełnienia świadczenia przez zastąpienie terminu dotychczasowego terminami zapłaty poszczególnych rat – jednocześnie uchyła stan opóźnienia dłużnika, który rozpoczął się w związku z niespełnieniem świadczenia w pierwotnym terminie. Innymi słowy, uchylenie – co najmniej od dnia wydania omawianego wyroku – stanu opóźnienia, który rozpoczął się w związku z niespełnieniem przez dłużnika świadczenia w pierwotnym terminie, jest konsekwencją przedstawionego wyżej charakteru tego wyroku w świetle art. 320 k.p.c.

Oceny tej nie podważa okoliczność, że świadczenie, mimo rozłożenia na raty, nie przestaje być świadczeniem jednorazowym. Okoliczność ta nie ma doniosłości z punktu widzenia rozpatrywanego problemu. Dla powstania obowiązku zapłaty odsetek za opóźnienie decydujące znaczenia ma to, czy spełnienie świadczenia lub jego części nastąpiło w terminie wynikającym z treści zobowiązania, a nie to, jaki charakter – jednorazowy lub inny – ma świadczenie.

Zarzut całkowitego pominięcia w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., III PZP 11/70, interesów wierzyciela przez pozbawienie go nie tylko możliwości wcześniejszego przymusowego wyegzekwowania całości świadczenia, ale i odsetek za opóźnienie od całego nieuiszczonego świadczenia liczonych od pierwotnego terminu zapłaty, jak też odszkodowania na zasadach ogólnych (art. 481 § 3 k.c.), nie uwzględnia dostatecznie okoliczności wpływających na rozkład świadczenia na raty. Sąd, rozkładając świadczenie na raty, musi brać pod uwagę sytuację majątkową dłużnika. Gdyby zatem wierzycielowi należały się odsetki za opóźnienie od całego długu, liczone od pierwotnego terminu płatności, sąd przy podejmowaniu decyzji o rozłożeniu świadczenia na raty musiałby mieć na względzie także obowiązek zapłaty odsetek we wspomnianym zakresie, co skutkowałoby zwiększeniem liczby rat i wydłużeniem okresu ich spłaty, a więc rezultatem niekorzystnym również dla wierzyciela. Z kolei dopuszczenie odpowiedzialności odszkodowawczej dłużnika za nieterminowe wykonanie zobowiązania na zasadach ogólnych mogłoby

przekształcić instytucję unormowaną w art. 320 k.c. w środek o daleko idących negatywnych konsekwencjach dla dłużnika, a w każdym razie nieprzynoszący mu żadnych korzyści.

Nie można też podzielić spotykanych niekiedy w piśmiennictwie wypowiedzi uznających drugą część uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., III PZP 11/70, za przejaw rozszerzającej wykładni art. 320 k.p.c. Jak wyjaśniono, uchylenie – co najmniej od dnia wydania przez sąd wyroku rozkładającego świadczenie na raty – stanu opóźnienia, który rozpoczął się w związku z niespełnieniem przez dłużnika świadczenia w pierwotnym terminie, jest prostą konsekwencją powszechnie obecnie akceptowanego prawokształtującego charakteru wyroku sądu w części dotyczącej sposobu i terminu spełnienia świadczenia.

W uzasadnieniu uchwały trafnie podkreślono, że ustanowiona w art. 320 k.p.c. norma ma charakter wyjątkowy, gdyż może być zastosowana jedynie w szczególnie uzasadnionych wypadkach. W piśmiennictwie wyrażono pogląd uznający wymienioną przesłankę za spełnioną wtedy, gdy w chwili wyrokowania są podstawy do przyjęcia, że ze względu na sytuację majątkową dłużnika wyrok zasądzający całe świadczenie stanowiłby tytuł egzekucyjny bez szans na realizację. Prowadzenie egzekucji w tym zakresie narażałoby tylko wierzyciela na nieefektywne wydatki egzekucyjne, a dłużnika i osoby pozostające na jego utrzymaniu na utratę podstaw egzystencji. Takie bezskuteczne czynności egzekucyjne byłyby zarazem szkodliwe społecznie i podważałyby sens prowadzenia procesu. Przy takim pojmowaniu szczególnie uzasadnionych wypadków uzasadniających zastosowanie art. 320 k.p.c. przepis ten służy nie tylko interesom dłużnika i wierzyciela, ale także interesom ogólnym. Należy zaznaczyć, że tak rozumiany art. 320 k.p.c. pozostaje w zgodzie z art. 31 ust. 3 Konstytucji, uzależniającym dopuszczalność ustanowienia w ustawie ograniczenia korzystania z konstytucyjnego prawa, jakim jest także wierzytelność (por. art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji), od tego, czy nie narusza ono istoty tego prawa oraz czy jest konieczne w demokratycznym państwie m.in. dla porządku publicznego albo wolności i praw innych osób.

W świetle powyższych uwag nie ma podstaw do uznania, że wykładnia art. 320 k.p.c. przyjęta w drugiej części uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1970 r., III PZP 11/70, została zdeterminowana

założeń istniejącego w czasie jej wydania ustroju i utraciła aktualność w obecnej rzeczywistości ustrojowej i gospodarczej. Przeobrażenia ustrojowe, które się dokonały po 1989 r., mają dla omawianego przepisu tylko takie znaczenie, że obecnie o wiele częściej niż dawniej dochodzi do nawiązywania stosunków cywilnoprawnych, w związku z tym częściej też może pojawiać się problem zastosowania art. 320 k.p.c. Jednak tak samo jak dawniej, również obecnie art. 320 k.p.c. może być, zgodnie ze swym wyjątkowym charakterem, stosowany jedynie w scharakteryzowanych wyżej szczególnie uzasadnionych wypadkach. Wskazane w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego częste w praktyce korzystanie z art. 320 dla rozkładania na raty znacznych sum pieniężnych również w sprawach gospodarczych wskazuje na nierespektowanie przez sądy szczególnego, wyjątkowego charakteru tego przepisu. Podobnie, możliwość poprawy sytuacji dłużnika po wydaniu wyroku rozkładającego świadczenie na raty nie dowodzi wadliwości wykładni art. 320 k.p.c. przyjętej w powoływanej uchwale Sądu Najwyższego, lecz wskazuje na potrzebę starannego zbadania podstaw do zastosowania tego przepisu.

Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy rozstrzygnął przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale (art. 390 § 1 k.p.c.).

